

A KÍVÁNCSI BÚCSÚZÓ

Dokumentumfilm Vas Istvánról (1910–1991)

Néhány nappal karácsony előtt, 2016 decemberében vetítette le újra az M3-as televízió a Századfordító magyarok sorozatából a Vas István Kossuth-díjas költőről, íróról, műfordítóról 2001-ben készült dokumentumfilmet, amelyhez Réz Pálnak 1976-ban Vas István költővel folytatott és képernyőre rögzített beszélgetését használhatta fel a sorozat szerkesztője. A Századfordító magyarok ismeretterjesztő dokumentumfilmeket sorozatszerkesztőként Szakály István filmrendező és forgatókönyvíró jegyezte. A hatvanhat éves Vas Istvánnal 1976-ban az otthonában Réz Pál irodalomtörténész, műkritikus beszélgetett költészetről, barátságról, szerelemről...

– Pista, most megszálltak a televíziósok, tele vagyunk lámpákkal, ha, Isten ments!, tűz ütne ki, s egyetlen egy dolgot menekíthetnél, vihethél magaddal a lakásból, mi volna az?

– Hát, elég zavarba ejtő kérdés. Az első mozdulatom nyilván az volna, hogy ezt a képet vinném ki Piroska (*Szántó Piroska*) újabb terméséből, amely az ő leplezett önarcképének is tekinthető. Aztán a második gondolatom az volna, hogy Piroska még fog festeni, viszont ha nem viszem ki ezt a mellette levő maszkot, amely Etinek úgymond élő maszkja volt, akkor ez végleg elveszne (*Nagy Etel mozdulatművész, Vas István korán elhunyt első felesége*). Vagy vigyem el, amely szintén itt van, József Attilának egy dedikált példá-

nyát, amelyre a „Döntsd a tökét”-ből azt írta, hogy „Vas Istvánnak dönts!” Akkor még azt hihette rólam, hogy én is azok közé fogok tartozni, akik valóban dönteni fogják a tökét. És benne van a kötetben ez a fénykép, ahol egyszer életünkben nagyon közel voltunk egymáshoz, s úgy lefényképeztek. De a legvalószínűbb az, hogy maga a kérdés nemcsak zavarba ejtene, hanem sértene. Mint ahogy minden olyan kérdés sért, amely szerint egy dolgot kellene kiválasztani, egyet lehet és semmi más. Hogy is magyarázzam meg? Nem fogok anekdotázni...

– Csak nyugodtan!

– Akkor elmondok egy parabolát. Radnóti Miklós szinte a munkahelyének tekintette

a lakása közelében, közel a Margit hídhöz azt a Szent István körüti pinchelyiséget, az Ilkovitsot, ahol több író is dolgozni szokott. Délelőtt-délután itt ült, itt szeretett dolgozni, s éppen a barátságunk tetőpontján, amikor együtt csináltunk könyveket, az Apollinaire-t, a szerelmes verseket, akkor ott kerestem fel, s néha órák hosszat is ültünk együtt. Ő ilyenkor egy feketét rendelt és hozzá egy mignont. Én egy feketét. Aztán ha sokáig ültünk ott, akkor hosszas lelki vívódás után egy idő múlva rendelt még egy mignont. Nagyon ritkán fordult elő, hogy egy harmadik mignont is rendelt volna.

– Ennek anyagi okai voltak?

– Igen, elég szegények voltunk akkor. Egyszer azzal fordult hozzám, hogy: „Hát, te micsoda aszkéta vagy, képes vagy itt ülni, nézed, hogy én a mignont eszem, s te egész idő alatt nem iszol mást, mint egy feketét.” Amire én azt feleltem neki: „Tévedsz, én nem aszkéta vagyok, hanem hedonista. Csakhogy neked könnyű, mert te csak mignont szeretnél.” Tudniillik Radnóti nem nagyon érdekelte az evés és az étel, a verseiben jóformán sohase fordul elő, kivéve egyszer, abban a gyönyörű versében, ahol arról ír, hogy most már férfi lett, s ennek az is a jele, hogy a mákot és a meggyet szereti a méz és a dió helyett. Szóval csak az édesség érdekelte őt, s különösképpen a mignont. Szóval azt mondtam neki: „Neked könnyű, mert te csak a mignont szereted, de én szeretem a mignont, a pogácsát, a kolbászt, de amellet a bort is és a konyakot is. Ezt nem lehet. Inkább semmit sem eszem.” Hát, azt hiszem, ezért végül is semmit se vinnék magammal.

– Téged neveztek már spontán költőnek,

személyes költőnek, személyes költészetnek a költészetedet, objektív költőnek, ezek közül melyiket érzed a legközelebbinek?

– Egyiket sem. Az ember Londonban járva a Nemzeti Galériában hirtelen meglátja Velasqueznek a Vénuszát, amelyet sokszor látott reprodukcióban, s nem jelentett számára semmi különösöt, s itt hirtelen a valóságában él, eleven, szintén robban. Villámcsapás-szerűen éri az a felismerés, hogy ez a nő tökéletesen azonos egy asszonnyal, akit sose írt le. És akkor leírja később és utólag ezt a festményt, amely voltaképpen egy izzó és közvetlen szerelmes vers, visszamenőleg. Akkor azt fogják mondani, hogy kultúrélmény, holott a fenét kultúrélmény, ez a legközvetlenebb, majdnem azt mondhatnám, erotikus élmény. Ez az intellektuális költészet. Én voltaképpen majdnem hogy autodidakta vagyok, vagyis semmi esetre sem vagyok természetű művelt ember. Énnálam az, hogy olvastam, olvashattam, kezdve onnan, hogy gyermekkoromtól odahaza tiltották az olvasást, egészen odáig, hogy utána rögtön az iskola, a gimnázium elvégzése után hivatalba kerültem, s nagyon nehezen olvastam, ez valami vívmány volt, mohóság, ami...

– Egyetemre nem jártál?

– Nem jártam egyetemre, pedig szerettem volna, mégpedig bölcsészetre, magyar és történelem szakra, de apám azt mondta, hogy mehetek egyetemre, csak éppen bölcsészetre nem. Tehát mehettem volna jogra, közgazdaságra, de bölcsészetre nem, mert mit is csinállok azzal, hogy tanár, ugyanis a származásomnál fogva abban az időben nem lehettem volna. Persze, én sem tudtam és apám sem tudta,

hogy azért a bölcsészeti egyetem másra is jó, nemcsak tanárra, például egy lektorságra.

– A gimnáziumot Pesten végezted, ugye?

– A Markó utcában, a Berzsenyiben. Oda járt például néhány évvel előttem Bálint György meg sokan mások.

– Volt olyan tanárod, akire szívesen emlékszel vissza?

– Ott volt a nagyszerű Hajtó László. Talán az egyetlen nagy tanárelményem velem volt. Én, sajnos, túl korán voltam avantgárd, s túl korán hagytam abba, ennél fogva a legavantgardistább a gimnáziumban voltam, s akkor egy dolgozatomban Arany Jánosról, megelőzve bizonyos mai akadémikusokat, azt írtam, hogy antilirikus ügyebár, nem költő, s valami olyasmit írtam, hogy szégyene a nemzetnek, hogy Arany Jánost nagy költőnek tartja. Erre, igaz, hogy nem adta ki az Akadémia ezt a dolgozatomat, de nem is történt botrány miatt. Hajtó ezt írta rá: „Sületlen marhaság, jól megírva, nem osztályozom.” Ebben benne van, hogy milyen nagyszerű tanár volt.

– Számodra és egyáltalán a magyar fiatal költők számára Kassák Lajosnak fontos szerep jutott, s hát a lányát vette el feleségül.

– A mostohalányát. Igen. Kassáknak. A költői pályám, hogy úgy mondjam, övele kezdődik, ő indított el, nagyon nagy hatással volt rám. Mint mondtam, én gimnazistakoromban voltam avantgardista, mindenáron modern akartam lenni és forradalmár, s kerestem őket. Magyarország tele volt akkoriban ilyen avant-

gardista csoportokkal, törekvéssel, folyóirat-tocskákkal...

– Ez mikor volt körülbelül?

– A húszas évek vége felé. '26, '27, '28, ezekben az években. Majdnem mind felületesnek, hogy ne mondjam, linknek éreztem, ellenben egy könyvesboltban megpillantottam a *Dokumentum* nevű folyóiratot. Nagyszerű folyóirat volt, s amennyire én tartom, abban az időben nem volt Európában jobb avantgardista folyóirat, mint ez a magyar *Dokumentum*, amelyiknek összesen öt vagy hat száma volt, s amelyet Kassák szerkesztett, de olyan munkatársai voltak, mint Illyés meg Déri, Németh Andor és Zelk, akik szintén ott kezdték a megjelenést, s hát azt felfedeztem, s nagyon nagy hatással volt rám. Kassák nagyon jó költő volt, eredeti, egyéni, engem ő indított el. Amikor elmentem hozzá a verseimmel a Korona Kávéházba, s ott ültünk, ő elolvasott belőle vagy tízet némán, én meg szorongva vártam, s akkor azt mondta egyszer csak: „Uram, magá költő.” Mert ugye á-val mondta ezt.

– Hány éves voltál?

– Én akkor tizennyolc.

– Később sok irányban kezdte el tapogatózni, tehát írtál klasszicista jellegű verseket, írtál a modern életéről nagyon prózai jellegű verseket, s azt hiszem, hogy akkor merült fel számodra a magyar nyelvnek a problémája, talán először. Mert az avantgardban ez nem volt ilyen értelemben véve probléma.

LEXIKON:

Vas István (Budapest, 1910. szeptember 24. – Budapest, 1991. december 16.) Kossuth-díjas, magyar költő, író, műfordító. A Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja (2015).

1926-ban Kassák Lajos lapja, a *Dokumentum* munkatársa volt, majd 1928-ban beiratkozott a bécsi Kereskedelmi Intézetbe. Megismerkedett Nagy Etel (Eti) mozdulatművésszel, Kassák nevelt lányával, aki később az első felesége lett, de fiatalon elhunyt.

1933 és 1935 között írt a *Független Szemlébe*. 1933-ban verseit kezdte közölni a *Nyugat*, később a *Válasz* is. 1929 és 1939 között különböző budapesti cégeknél dolgozott, míg a *numerus clausus* miatt el nem bocsátották.

1944–1945-ben Ottlik Géza és Szántó Piroska bújtatta. A második világháború idején többször hívták be munkaszolgálatra, az elviselhetetlen fizikai munka és a megalázó bánásmód miatt több alkalommal is megpróbálkozott az öngyilkossággal.

1946-ban a Révai Kiadó lektora lett. 1949 és 1953 között nem publikálhatott, ekkor műfordításából élt. 1951-ben feleségül vette Szántó Piroska festőművészt. 1956 és 1971 között az Európa Könyvkiadó lektora volt. Fontosabb művei: 1932 – *Őszi rombolás* (verseskötet); 1935 – *Levél a szabadságról* (verseskötet); 1938 – *Menekülő Múzsza* (verseskötet); 1947 – *Kettős örvény* (verseskötet); 1956 – *A teremtett világ* (válogatott verseskötet); 1957 – *Nehéz szerelem*

(regény); 1957 – *Trisztán* (dráma, Illés Endrével); 1960 – *Rapszódia egy őszi kertben* (verseskötet); 1961 – *Egy szerelem három éjszakája* (musical, Hubay Miklóssal és Ránki Györggyel); 1963 – *Rendetlen bűnbánat* (dráma, Illés Endrével); 1964 – *Nehéz szerelem* (regény); 1970 – *Mit akar ez az egy ember?* (összegyűjtött versek); *Az ismeretlen Isten* (összegyűjtött esszék); 1978 – *Vonzások és választások* (esszék); 1981 – *Mért vijjog a saskeselyű?* (regény); 1983 – *Ráérünk* (verseskötet); 1990 – *Szentendrei elégia* (verseskötet); 1991 – *Azután* (regény).

Díjai:

Baumgarten-díj (1948); József Attila-díj (1951, 1956, 1961); Kossuth-díj (1962, 1985).

– Bizonyos, hogy negatív értelemben probléma volt, mert az egyik oka, amiért a magyar avantgárd abbamaradt, az volt, hogy nem volt eléggé magyar avantgárd. Nem volt kapcsolata a magyar költészet múltjával. Nem úgy, mint a francia avantgárdnak, s ezt nagyon jól tudjuk, hogy Apollinaire-t hány szál fűzte a francia sanzonhoz, a népdalhoz, a trubadúrokhoz, s Eliotot is mennyi szál fűzi a régi angol költészethez, egyáltalán a klasszikus költészethez. A magyar avantgárd nem ilyen volt. Már akkor fellépett ez a nyelvi kérdés. A későbbiekben igen, azt mondod klasszicista is volt, meg hol klasszicista, hol meg nagyon is prózai. Ez együtt volt, én nem éreztem ellentétnek. Vagyis mind a kettőt akartam. Volt bennem egy ilyen törekvés, hogy folytatni a magyar klasszikus költészetet. Berzsenyiét, Vörösmartyét. És volt egy olyan, hogy azt az életet, amelyet magam körül láttam és látok Újpesten és Angyalföldön, meg a gyárban és mindenütt, ezt a pesti életet, amelyikben...

– *Ne haragudj, hogy közbeszólók: miért mondod, hogy Újpesten?*

– Újpesten dolgoztam a Standard Villamosági Részvénytársaságnál. Magánhivatalnok voltam ott. Könyvelő, kérlek szépen, tíz évig, aztán még öt évig a Konzervgyárban.

– *Elnézést, hogy közbeszóltam.*

– Végül is ez volt az életem, s furcsának éreztem volna, ha ezt nem írom meg, s ez, látod, igen, ez valódi ellentét volt, amely bennem volt, s amiről egyikről sem akartam lemondani, mert rettentően vonzott a klasszikus, a – mondjuk így – fennkölt magyar költészet, s rettentően vonzott ez a próza a költészetben.

– *Arra kérlek, hogy beszélj azokról a nőkről, akiknek az életedben szerepe volt!*

– Beszéljünk arról a három nőről, aki a legtöbbet számított az életemben! Etitől kaptam mindazt, ami az első szerelem. Plusz valami olyasmit, amit nem tudok másképpen mondani, mint úgy, hogy vallás. Hogy valami, ami kötelező is, s megszabta az életemet. Nem tudok erről többet mondani. Az, ami meghatá-

rozó volt az életemben, az erkölcs, a bátorság, mindaz, ami egyáltalán bennem van.

– *Hit?*

– Hit, igen. Ezt tőle kaptam. És mondjam ki azt a nevet, hogy Marika. Mindez, persze, nagyon nehéz, mert ezeknek a nőknek sokkal gazdagabb egyéniségük volt, mint nekem. Marika legveszélyeztetettebb korszakával függött össze az életemnek, avval volt összekapcsolódva, amelyik a '40-es évek elején zajlott. Legkivált a németek bejövételétől a felszabadulásig. Úgy képzeld el, mint ha Beatrice már a pokolban megfogta volna Dante kezét, s ebben nem magamat hasonlítom Dantéhoz, hanem őt Beatricéhez, s pedig úgy, mint ha nem egyszerűen végigvezette volna, hanem meg is járta volna vele a pokolnak ezeket a bugyrait. Marikának pedig – majdnem azt mondhatnám, hogy – az ép eszemet köszönhetem, azt, hogy '44-ben nem torzult el az eszem és a gondolkodásom, mint sok más sorstársamnak. Piroskával meg lehetett beszélni mindent, mert ő itt van és él.

– *Mióta a feleséged?*

– Nagyon sok házassági évfordulónk van aszerint, hogy honnan számítjuk, s milyen eseménytől számítanak. Ha nagyon bőven akarom számítani, akkor harmincöt éve.

– *És a barátaid?*

– Barátaim. Ez majdnem nehezebb kérdés, mint a nők. Ha azt kérdeznéd, hogy kik most a barátaim, vagyis kikkel érintkezem, kikkel folyamatos a barátkozásom, akkor azt kellene mondanom, hogy ti, ha ugyan barátságáról lehet beszélni ilyen körkülönbség mellett. Mégis, ha azokra gondolok, hogy kikkel érintkezem, gyakorlatilag kikkel barátkozom, akkor Görgeiéken, Kéri Laciékon kívül veletek, a lektortársaimmal, vagyis – sajnos, így kell mondanom, hogy – volt lektortársaimmal, mert én már nem vagyok gyakorló lektor. Leginkább azokkal tudok beszélni, akikkel összeköt a közös munka és az ennek folytán beálló közös szemlélet. De hát valószínűleg nem ezekre kérdezel, hanem az úgynevezett nagy barátságokra, a régiekre. Akkor azt kel-

lene mondanom, hogy nekem nagyon sok barátom van, sőt, nagyon sok legjobb barátomnak számítanak olyanok is, akikkel évszámra nem találkozom, sőt, olyanok is, akiket ki nem állhatok ma már, s akik engem sem állhatnak ki, de ez nem változtatott azon, hogy legjobb barátaim voltak és bennem maradtak, mert kitörülhetetlenek belőlem. Zárójelben, a szerelmekkel is így van, egy szerelem sem ér véget azzal, hogy véget ér, ezt egyszer írtam is valamilyen szerelemről szóló versemben: *S ha már elmúlhatott, miért áll mozdulatlan? Véget miért nem ér, ha elvégeztetett?* Ez egy kicsit a barátságokkal is így van.

Ha most azokra kell gondolnom, akik a legjobb barátaim, akkor mondanom kell Zelk Zoltánt, akivel folyamatos és háborítatlan a barátságunk negyven év óta. Nem, több. Ne számoljuk! Aki akkor is a legjobb barátom, ha a betegségeim miatt nem találkozunk, s akivel nem maradtak köztünk elszámolásra váró tények, tehetételek, mert egy barátság egy kicsit olyan, mint egy folyószámla, hogy vannak rajta „tartozik” és „követel” tételek. Hát, a Zelk és köztem ilyenek nem voltak, mert legjobb barátok maradtunk akkor is, amikor én voltam fent és ő lent, s amikor ő volt fent és én lent, s amikor ő beszélhetett és én nem beszélhettem, s amikor neki hallgatni kellett és nekem nem kellett hallgatni. A másik név, akit említenem kellene, Ottlik Géza, akit '44-ben ismertem meg, '44 szeptemberében. És alighogy megismertem, akkor jött Szálasi, s akkor hirtelen mi tévő legyek. Ő volt az, aki habozás nélkül és – hogy úgy mondjam – léha könnyedséggel ajánlotta fel, hogy hát nem is lehet szó másról, mint hogy hozzá menjek, s ehhez hozzá kell tennem, hogy nekem nem voltak papírjaim, mint hogy addig nem volt rá szükségem, kivételnek számítottam, satöbbi. Ezt ti már el sem tudjátok képzelni, hogy ez micsoda kockázatot jelentett, amelyet ő nem éreztetett, s együtt töltöttük az ostrom idejét. Tehát a legkevesebb, amit mondhatok róla, hogy megmentette az életemet, s több, amit mondhatok, hogy vesztére mentett meg, mert voltaképpen semmit sem szeret, amit én csinállok. Valahogy minden ellenére van, s hogy is mondjam csak, mindent utál, amit csinállok, ami vagyok, amit mondok, majdnem azt mondom, hogy nem is biztos, hogy vesztére, egy kicsit olyan ez, mint hogyha penitenciából mentett volna meg. Nem kunszt megmenteni valakit, akivel egyetértünk, ugye, s aki rokonszenves. Azt kunszt megmenteni, aki teljes mértékben ellenünk van. Valahogy így vagyunk mi. Ehhez hozzá kell tennem, hogy ő is úgy tud kihozni a sodromból, ahogy anyámon kívül senki sem tudott még életében kihozni a sodromból. És hozzáteszem, hogy én mindent nagyon szeretek, amit ő ír. Csak hát az a baj, hogy ő nem ír már hosszabb ideje. Hát, ilyen furcsán vagyunk most már harminc éve, s ezt mégiscsak barátságnak kell nevezni.

– *Most hadd kérdezsek egy halott barátóról. Vagy, elnézést, akartál valamit még mondani, és közbeszóltam.*

– Később beszéljünk róla, mert az voltaképp elevenebb, mint sok minden más barátságom. Beszéljünk a háború utánról, Illés Endréről! Az életemnek nagy napja volt, amikor Illés Endre felhívott azzal, hogy nem jönnék-e át a Révay Könyvkiadóba. Ehhez hozzá kell tennem, hogy a háború alatt, amikor együtt voltunk, sok szó esett arról társaságban, hogy ki mi szeretne lenni majd. Mindenkinek voltak nagyratörő vágyai, én a Révay Könyvkiadónál szerettem volna lektor lenni. De hát ez csak olyan gondolat volt, amelyet semmi sem támasztott alá, s teljesen váratlanul telefonált Illés Endre a Belügyminisztériumba, ahol akkor én számvevőségi főtanácsos voltam, de hozzá kell tennem, hogy másodosztályú számvevőségi főtanácsos, hogy nem jönnék-e át a Révayhoz. Éppen '45. augusztus 1-jén léptem be, a forint napján, s az a két év, amelyet akkor Illés Endrével töltöttem, az életem legizgalmasabb éveit közé tartozott, olyan szenvedélyes és heves barátság volt, amilyenek az Illés Endre barátságai szoktak lenni. Jellemzésül, hogy miből állt ez a barátság, hadd olvassak fel négy sort a Trisztánból, amelyet együtt írtunk. Ezt Marke király mondja: *S melyet csatáimon mindig kivonva láttam, / És mindig engem védett csattogó villogásban. / S ahol e penge látszott, nem kellett arra néz-nem. / Amíg e penge táncolt, nem kellett soha félnem.* Hát, igen, ez volt a viszony köztünk, hozzátevé, hogy itt meg van fordítva, mert itt végül is az öreg, a Marke király mondja ezt a fiatalról, Trisztánról, holott a valóságban én, aki akkor még fiatalabb voltam, mondtam az

öregebből. De a viszony ez volt. És ehhez még hozzáteszem, hogy amikor együtt írtuk a Trisztánt, '56 nyarán, az az életem legboldergabb pillanatai közé tartozik.

Időrendben még valakit kell említenem, Juhász Ferencet, aki életemnek szintén egyik nagyon sötét korszakában, amikor nem számítottam költőnek, majdnem hogy törvényen kívüli voltam, és szabad prédája minden rosszszindulatnak, akkor állt mellém, s...

– *Vagyis 1950 körül.*

– Az ötvenes évek elején. Nehéz is beszélni arról, annyira sokat jelentett nekem akkor az ő barátsága és az, hogy mellém állt. Visszaadott többet, mint az önbizalmamat, a hitemet a világban, a költészetben, egyáltalán a dolgok folyásában. Radnótiról kérdeztl és halott barátaimról. Nem, énnekem nincsenek halott barátaim, mert, s ez olyan patetikusan hangzik, nincs is múlt, mert bennem valahogy egy jelen van és pláne a barátságban. Az, hogy valaki meghalt, nem változtat a barátságon, én Radnótit nem a halott barátaim közé számítom. Radnóti nekem a barátság alapképlete. Holott nem így indult a kapcsolatunk. Hanem enyhén szólva idegenkedéssel, majdnem azt mondanám, hogy ellenségesen nézegettük és méregettük egymást kezdő korunkban. Ennek sokféle oka volt, én se becsültem eléggé az ő költészetét, ő se az enyémet, egyéb ellentétek is voltak nyilván, de nem voltunk jó barátok. Igazában '36-37 között barátkoztunk, lettünk jó barátok. Viszont Radnóti, ha valakinek barátja volt, akkor talán jobb barát nem volt. Egyszer azt mondtam róla, hogy olyan volt, mint egy jó cserkész. És valóban volt benne valami. Valami ebből a szó legjobb értelmében. Kisfiúsan tudott gyűlölni is meg szeretni

is. És ezen kívül valahogy az, hogy költőbarátság, hogy a műhely, a műhely közeléte...

De azért is, mert fizikai módon is szomszédok voltunk, ő a Pozsonyi út 1-ben lakott, Marika meg a Pozsonyi út 5-ben, Kun Miklósnál, s Radnótinak a Pozsonyi út 1. harmadik emeletén volt erkélye, Kun Miklósnak pedig a Pozsonyi út 5-ben az első emeleten volt erkélyük, én meg ott töltöttem az időm java részét akkor, s ennél fogva állandóan átszalagáltunk egymáshoz. De ha ott nem találtam, akkor az Ilkoviáknál biztos bent volt a pinchelyiségben, ez szintén a szomszéd volt. Azt mondtam, hogy nincsenek halott barátok és azt, hogy mindig él. Hát, sajnos, nem él, nem tudom feltámasztani, hogy ezt a mély melegséget...

– *Mikor találkoztatok utoljára? Emlékszel rá?*

– Hogyne emlékeznek! '44 májusában. Miklós akkor vonult be Vácra, ahova nekem két nap múlva kellett bevonulni. És előtte felmentünk hozzá elbúcsúzni. Ez volt az utolsó alkalom.

– *És Vácott már nem találkoztál vele?*

– Vácott már nem találkoztam vele. S ez kicsin múlt. Marika kikísért engem Vácra, ahol – hosszú rémregényt kellene elmondanom, amelyet most nem mondok el – leszereltek, alkalmatlannak bizonyultam, örült voltam. Az orvos irodalombarát volt, ismerte a nevemet. És amikor már engem leszerelt, akkor Marika azt kérdezte tőle, hogy itt van Radnóti is, s vele nem lehetne-e valamit csinálni. Az orvos, aki persze őt is ismerte, mert olvasta a Nyugatot, illetve a Magyar Csillagot, amelyek a Nyugat utódja volt, azt mondta, ha itt van még, akkor ő kihozza. Erre elindultak Marikával együtt, s egy óráig voltak távol, aztán visszajöttek, s kiderült, hogy megtalálták, de éppen lezárták a vagon. A legszomorúbb az, hogy nem tudom, ki volt ez az orvos.

– *Miért nem jelentek meg az '50-es években a verseid, miért számítottál a hallgató írók vagy hallgató költők közé? Az voltál-e egyáltalán?*

– Kérek szépen, a hallgató írók ez egy mítosz és legenda. Hallgató költő, ezt először ellenségesen mondták, aztán dicsekedve. De nem volt író Magyarországon, aki hallgatni akart. Mert egy költő nem azért költő, hogy hallgasson. Olyan nincsen. Nem engedtek beszélni. Ez két teljesen különböző dolog. Tehát mi nem hallgattunk, hanem egyszerűen nem költöttünk. Én még ezt sem mondhatom teljesen, mert állandóan kértek tőlem verset, s én mindig adtam is verset, de hát ezek nem jelentek meg. Volt is akkor egy ilyen vicc az úgynevezett hallgató költők között: – Te hol

LEXIKON:

Rózsa Pál (Arad, 1930. július 25. – Budapest, 2016. május 11.) Széchenyi-díjas, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, műkritikus, a 19–20. századi irodalom kiemelkedő egyéniségeivel foglalkozott, a kortárs magyar irodalom szakértőjeként. Rózsa Ádám műfordító öccse. A Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője 1951-től, a Holmi főszerkesztője 1989-től. Kosztolányi Dezső összes műveit sajtó alá rendezte, 1969-től 1975-ig

jelent meg a mintegy huszonkét kötet folyamatosan. Neve több mint háromszáz életműhöz kapcsolódik az OSZK katalógusában. Többek közt Déry Tibor, Ottlik Géza, Örkény István, Vas István és Tersánszky Józsi Jenő műveit rendezte sajtó alá, írt hozzájuk jegyzeteket.

Főbb díjai:

József Attila-díj (1988); A Francia Akadémiai Pálmák tiszti fokozata (1988); A Soros Alapítvány alkotói díja (1995, 1996); Széchenyi-díj (2004); Prima díj (2008).

jelensz meg? – A káderlapomon. – Mert ezek a versek, amelyeket nem hoztak le, ezek valamelyik káderlapra kerültek fel. Sőt, néha sürgönyök jöttek, hogy írjak erről meg arról, meg amarról verset. De hát azokat a verseket nem tudtam megírni, amelyeket pedig meg tudtam írni, azokat nem közölték. De hát én nem hallgattam.

– *Később azok mind megjelentek?*

– Később majdnem mind megjelent. Sőt, azoknak a nagy része, amelyeket akkor nem akartak közölni, ma antológiai darabok lettek.

– *Mostanában alig fordítasz, sőt, verset is viszonylag keveset írsz és publikálsz. Gondolom azért, mert a Nehéz szerelem folytatásán dolgozol, egy része meg is jelent Mért vijjog a saskeselyű? címmel. Nevezhetem ezt a vállalkozásodat emlékiratnak?*

– Nevezheted. Mert az emlékiratnak Magyarországon nagy hagyománya van, amely Bethlen Miklóstól és Rákócziától egészen Kassáknak az *Egy ember életéről* és az Illyésnek a *Hunok Párizsban*-on át Nagy Lajosig vezet, sőt, nem tudom, hogy talán nem ez-e a magyar prózának a legerősebb vonulata. Tehát semmiképpen sem dicstelen dolog ezt a vonulatot folytatni. És, mégis, ha azt mondják rá, hogy emlékirat, feszengést érzek, valamit, ami nem stimmel. Igazában több rokonságot tart mondjuk Chateaubriand-nak a *Síron túli emlékirataival*, amely nem igazán emlékirat magyar értelemben, vagy Montonessiével vagy leginkább Villonnak a *Nagy testamentumával*.

– *Ugyanakkor veszélyes vállalkozás is, rengeteg embert érint, élő embereket is, sok személyes sérelmet is okozhatál vele akarva vagy akaratlan.*

– Sok személyes sérelmet. Igen. Hát, ez kétségkívül veszélye. Jékely Zoltán mondta, akiről szintén írtam, csak mint költőről nem, mert személyesen nem voltunk közel egymáshoz: – Te úgy írsz, mintha a purgatóriumban járnál. – Van valami benne, mert voltaképpen, igazság szerint már mindannyiunknak rég halottaknak kellene lennünk, énnekem is, aki írom, s azoknak is, akikről írom, a magyar szokások szerint, ugye, ahol, mint tudod, a költők fiatalon haltak meg azelőtt. Hogy kit sértettem meg? Nem tudom. Kassák, akiről nagyon nagy szeretettel is írtam, meg nagyon nagy ellenérzésekkel is, ahogy már az életünkben adódott, nem sokkal a halála előtt már a kórházból írt egy levelet, amely körülbelül egy *nyugta* volt. Hogy hát, igen, így volt. Ha össze akarnám foglalni, akkor körülbelül az van benne, hogy vagyok, ami vagyok. Vagy voltam, ami voltam. Ezt ilyen királyi fenséggel vállalta, mint ahogy benne mindig is volt egy ilyen kifejezett szuverenitás.

– *Meddig akarod folytatni eseményileg?*

– Énbenem ez a szerkezet úgy épül fel, hogy a vége az körülbelül egy őszi este, amikor Ottliktól hazajövet egyedül megyünk

a kihalt utcákon át az elhagyott Kossuth Lajos utcán, s egy csomó pénzre, pórén hagyott pénzre hull az őszi eső. Ez volna az igazi vége, ahova akkor jutnék el, ha száz évig élnék aránylag ép elmével. Erre semmi kilátásom nincsen, tehát ez töredék fog maradni akkor is, ha befejezem ott, ahova mondjuk ezt a mostani kötetemet, ezt a *Mért vijjog a saskeselyű?* elnevezésű kötetet vinném, amely körülbelül Eti halála.

– *Mondd, ha egy költővel, akárkit mondhatasz, mondjuk Villont, vagy Ronsard-t, vagy Spenser-t, együtt ülhetnél egy kávéházban egy félórára, akkor kit választanál?*

– Egész biztos, hogy Arany Jánossal szeretnék legjobban lenni, s bízom benne, hogy ő is valahogy kibírna engem. Nekem, még a Hold utcában, amikor ott laktunk, állt az íróasztalomon egy Arany-fénykép. Volt egy takarítónő, aki azt kérdezte, hogy ugye a nagyapája volt az úrnak. Nekem van egy ilyen nemtelen gondolatom, hogy igen, voltaképpen Aranyak vagyok valamilyen elfajzott, dekadens unokája. Olyan unoka, aki nyilván nagyon irritálná és idegesítené ezt a nagyapát. De mégis elvállalna. És volna mit kérdeznem tőle, sok mindent, mert Arany költészete a legrejtelmesebb költészet, amellyel kapcsolatban a legtöbb kíváncsiság maradt bennem. Ha egyebet nem mondok, például a *Keve háza* ritmusa, amelyiket megkérdeznék tőle.

– *Térjünk át a te közérzetedre! Az életben, az irodalmi életben...*

– Hát, az életben. Kérlek szépen, Aranyak arra a kis versére gondolok, hogy: *Életem hatvanhatodik évébe' / Köt engem a jó Isten kérébe, / Betakarít régi rakott csűrét, / Vet helyemre más gabonát cserébe.*”

Ha arra gondolok, hogy Arany a magyar költészetben az én koromban aggastyánnak számított, s ha arra gondolok, hogy azok, akiket én apáimnak tekintettem, Babits, Kosztolányi, azok ma az öcséim lehetnének, hát, akkor azt kell mondanom, hogy mit akarok még. Ha meg arra gondolok, hogy mondjuk a nálam valamicskével idősebb Illyés vagy Zelk Zoltán nálam mennyivel fiatalosabb energiával ír és dolgozik, akkor meg irigy vagyok.

– *Néhány évvel ezelőtt írtál egy verset, amelyben kíváncsinak nevezted magad. Kíváncsi búcsúzóknak. Akit minden érdekel, a miniszoknyák, a belváros, a kirakatok, az új ruhák, a vendéglők. És most, az utolsó kötetedben van egy versed, amely ezzel szöveg ellentétben áll. A Medárd. Kérlek, olvasd fel a Medárdot!*

Medárd

Köröskörül izgalmas szürkeség.
A Duna-lassúságnak a lapító
Zivatar árnya ónszínűre festi
Ezüstjét. Csak a madarak cikáznak
Izgattott szürkeséggel. Csak a szívünk.
Az óceán meg a sztyepp szándékai

Megint egyszer fölöttünk csapnak össze:

Atlanti hűvös légtömeg a száraz-
Föld belsejét nyugtalanítva záport
Fakasztón fékezi forró nyarunkat.
S felhők fölött, légtömegek fölött
A sztyepp s az óceán küldöttei
Versenygörgőre keringenek s mire a hold
Mostantól kezdve kétszer szabadul
A földárnyékból, ember járta már.
S ettől mi változik majd? Semmi sem.
Vagy tán jövőre könnyebb lesz utaznom
Ki Szentendrére helyiérdekűn
Vagy... minek is folytassam? Eszetek
És vakmeresetek és technikátok
A naprendszerből előbb fog kijutni,
Mint bölcsességetek az egérfogóból,
Hol körbe fut.

A túlparton az új
Hotel idéetlen váza eltakarja
A Belváros kihült hiányait.
S ha áll majd frissen tündökölve mint
A békés együttélés záloga
S a túlázóperenciáni élet
Jelképe – mit hoz át a szél, keringőt
Vagy villanyos gitár géphangosított
Világvadmacskazenéjét Budára
Egy év múlva Medárdus éjszakáján
S miféle tarka Óperenciás
Fénygyveleg vetül az elmaradt
Duna sötét vizére és ki nézi
Ablakból kihajolva Pest felé?
Kíváncsi sem vagyok már.

Alkonyi

Izgalmas szürkeségből csak az új híd-
Akaratunk halvány ezüstje villog
Sejtelmesen a híd a híd. Medárd
Szele borzong az ónszínű folyón
És esőt jósol mélyebb szürkeséget
És van akinek ónszínű folyót.
Majd elvonul, ahogy szokott. De ha
Betelik Medárd magánjólata,
Kinek sütnék ki majd a hónapok?
Már nem vagyok kíváncsi. Nem vagyok.

– *Mi az igazság? Kíváncsi vagy, vagy nem vagy kíváncsi?*

– Hát, igen, az öregségnek az egyik leg-szomorúbb szellemi beszűkülése az, hogy az a bizonyos kíváncsiság kihuny már belőle. Például a változásokat is ezért sem óhajtom már, mert nem vagyok kíváncsi rá, hogy az emberek hogy viselkednek változáskor. De ez talán még nem az utolsó szavam. Mert semmi sem az utolsó szavam, amelyet kimondtam; amíg élek, addig mindig változhatom, addig lehetek még újra kíváncsi, írhatok még nem prózai verseket, egyáltalában ez, hogy ekkor kíváncsi voltam, ekkor nem voltam kíváncsi, ez látszatellentét, s nincsen olyan, hogy ez a múlt, ez a jelen, énnálam minden jelen, folyamatos. Én egy állandó jelenben élek, amelyben benne van legalább negyven, de inkább ötven év. ♦♦

A NEMZET MŰVÉSZE 2016

2016-ban Bán Ferenc építőművész,
Kalász Márton költő, író, műfordító,
Koltai Lajos operatőr, filmrendező,
Mécs Károly színművész és Varga
Imre szobrászművész lépett a Nemzet
Művészei közé.

A díjat 2016. november 5-én adták át a Pesti Vigadóban. A Nemzet Művésze díjat a Magyar Művészeti Akadémia elnöke és Balog Zoltán, az Emberi Erőforrások minisztere adja az MMA köztestületé alakulásának évfordulója – november 5-e – alkalmából. A díjjal a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó, elismert képviselőit jutalmazza személyes megbecsülésük és méltó életkörülményeik biztosítása céljából.

A filmművészet kategóriájában Koltai Lajos Kossuth-díjas operatőr, a magyar filmművészet nemzetközi megbecsülése terén nyújtott kiemelkedően gazdag operatőri életművéért kapta az elismerést. Mécs Károly Kossuth-díjas színművész, az MMA rendes tagja a magyar és a világirodalom klasszikus szerepeinek értékteremtő megformálásáért, a filmművészet terén nyújtott feledhetetlen alakításainak megbecsüléseként lett díjazott. Varga Imre Kossuth-díjas szobrászművész a kortárs magyar szobrászművészet iskolateremtő megújítása, a klasszicista-realista eszményt megújító monumentális szoborkompozíciói kultúrtörténeti jelentőségének elismeréseként érdemelte ki a díjat. Az építőművészet díj kategóriájában Bán Ferenc Kossuth-díjas építőművész, címzetes egyetemi tanár, az MMA rendes tagja a kortárs építészeti kánon részeként értelmezhető, plasztikus formavilágot megjelenítő, progresszív szellemű életmű, valamint építészeti generációkat kiművelő oktatói pályafutása elismeréseként és nagyrabecsüléseként vehette át a díjat. Az irodalom területén Kalász Márton Kossuth-díjas költő, író, műfordító, az MMA rendes tagja és a Magyar Írók Egyesületének alapító tagja részesült a díjban, amelyet a kortárs magyar irodalom történetét gyarapító költői életműve és értékteremtő műfordítói tevékenységének elismeréseként adták át a 83 éves kitüntetettnek.

„Hazanyelv” A pszichológia szerint életünk első éveit határozzák meg azt, hogy milyen felnőttekké válunk. Kalász Márton egy túlnyomórészt szerbek és németek lakta dél-baranyai faluban, Somberekben látta meg a napvilágot. Műveinek tetemes része foglal-

Koltai Lajos

Mécs Károly

Díjátadó ünnepségen a Vigadóban

KALÁSZ MÁRTON HAZÁM

Csak itt szerzek érvényt magamnak!
Ösztöneimben is hazám vagy,
nem zöld fájással föléléklő gyarmat,
habzsolásomba fáradt,

sose kellett hibáim kerüld,
mint fényzuhatag az árnyam,
s amit még ütnek, rakéta-rózsás éjszakáin
állammá kikiálttam

bennem te teljesen szabad vagy!
Én adtam magam néked,
s mióta érzeim bevilágítottak,
tudom álmaid, elmélkedésed,

s nem voltam még soha
villámsisak jól rejtett homlokodon,
dorong, fücsóva, parázskorona
ma is a jövődet hurcolom,

az eszmét, mely alakot ölt,
viszem morogva elmém fogsorában,
s csatangolnék, mint úrutasjelölt,
máris hogy teljes üdvödet belássam

Így élünk itt: egy világ cserjéi.
Egymásért zúzódunk, egymást kiáltjuk
nem tudnál suhogni, én se remélni
más időben vagy másutt.

Kalász Márton

kozik szülőfalujával. Művészete e nyelvigel igen gazdag, archaikus közegeből táplálkozik. Sváb szülők gyermekeként német nemzetiségi iskolába járt, tízéves koráig nem is beszélt magyarul. 1945-ben betelepített bukovinai székelyektől tanult meg második, választott anyanyelvén.

Saját bevallása szerint legfontosabb műve az 1986-ban megjelent, *Téli bárány* című regénye, amelyben elszámol magának addigi életével és népe közelmúltjával. Önéletrajzi elemekkel fedi fel hajdani mivoltát a lírai szépségű szöveg szerzője. Lírai formában mindezt az 1987-es, *Ki olvas éjszaka verset?* és 2006-ban megjelent, *Kezdő haláltánc* című verseskötetei viszik tovább, amelyekben gyermekkorát és édesapjával kapcsolatos emlékeit írta meg. 2009-ben a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelent *Összes verse* több mint ötven év verstermését tartalmazza.

Kalász Márton művészete a német gondolkodásmód magyarra fordítása. Életművében a magyar nyelv nem természetes, hanem választott valóság. Anyanyelv helyett, Ágh István szavaival élve, *hazanyelv*. ♡ (ughy)